

RAQOBATLASHGAN BOZORDA QISQA MUDDAT ORALIG'IDA FIRMA FOYDASINI MAKSIMALLASHTIRISH VA UNING TAKLIFI.

Ustoz: Raxmatullayev Umarbek .

Shogirid: Po'latov Jahongir .

Toshkent davlat iqtisodiyot
Universiteti To'rtko'l fakulteti

2 - kurs talabasi .

Anatatsiya : Raqobatli bozor (perfect competition) – bu bozor turi bo'lib, unda ko'plab firmalar mavjud, mahsulotlar bir xil (homogen), firmalar narxni qabul qiluvchilar (price takers) va bozorga kirish-chiqish erkin. Ushbu bozorda firma qisqa muddatda (short run) foydasini maksimallashtirish uchun ma'lum qoidalarga amal qiladi. Qisqa muddatda ba'zi xarajatlar (fixed costs, masalan, zavod ijarasi) o'zgarmas, boshqalari (variable costs, masalan, ish haqi) o'zgaruvchan bo'ladi. Quyida bu mavzuni batafsil annotatsiya qilaman: asosiy tushunchalar, formulalar va grafik tavsiflar.

Kalit so'z : Sof monopoliya, monopsoniya, monopol hokimiyat, monopolist mahsulotiga talab, foydani maksimallashtirish ,qisqa muddatda foyda ,raqobat bozori ,firma taklifi ,monopolistik raqobat ,oligopoliya bozori ,mukammal raqobat ,narx va ishlab chiqarish hajmi ,marjinal daromad $MR = MC$.

1.Sof monopoliya - bu bitta sotuvchi va ko'p xaridorlar qatnashgan bozor, yoki o'rni bosadigan tovar bo'lmagan tovarni sotadigan yagona sotuvchi bo'lgan bozor vaziyati, yoki tarmoqda yagona hukmron firma bo'lib, firmaning ishlab chiqarish va sotish chegarasi tarmoq chegarasiga teng bo'lgan bozor. Sof monopoliya va raqobatlashgan bozor bir-biriga teskari bozorlar hisoblanadi

2.Monopsoniya - xaridor bitta bo'lib, sotuvchilar ko'p bo'lgan bozor. Agar bozorda monopolist- sotuvchi bilan monopolist xaridor uchrashsa, bunday holda ikki

tomonlama monopoliya bo`ladi. Agar tarmoqda faqat ikkita firma faoliyat ko`rsatsa, bunday oligopolik xususiy holga duopoliya deyiladi.

3.Monopol hokimiyat. Firma monopol hokimiyatga ega bo`ladi, qachonki u o`zining sotadigan tovari narxiga ta`sir qilaolsa, ya`ni o`zgartiraolsa. Monopol hokimiyat darajasi ushbu tovar o`rni bosuvchi tovarning mavjudligi va tovarning bozordagi ulushi bilan belgilanadi. Monopol hokimiyatga ega bo`lish uchun firmaning sof monopolist bo`lishi shart emas. Firma mahsulotiga bo`lgan talab chizig`i raqobatlashgan bozordagiday garizontal bo`lmasdan, pastga yotiq bo`lishi kifoyadir. Agar talab chizig`i pastga yotiq bo`lsa, firma taklif hajmini oshirib yoki kamaytirib, mahsulot narxini o`zgartirishi mumkin.

4.Monopolist mahsulotiga talab. Raqobatlashgan bozorda firma maksimal foyda oladi, agar u chekli daromad chekli xarajatga teng holatni ta`minlaydigan hajmda mahsulot ishlab chiqarsa, $MR = MC$.

5.Foydani maksimallashtirish. Firma foydani maksimallashtirish uchun ishlab chiqarishni shunday hajmda tanlaydiki, marjinal daromad (MR) marjinal xarajatlarga (MC) teng bo`ladi  $\rightarrow MR = MC$ . Bu qoida barcha bozor tuzilmalari (mukammal raqobat, monopoliya, monopolistik raqobat, oligopoliya) uchun umumiy. Agar  $MR > MC$  bo`lsa – ishlab chiqarishni ko`paytirish kerak, agar  $MR < MC$  bo`lsa – kamaytirish kerak.

6.Qisqa muddatda foyda. Qisqa muddatda firma doimiy xarajatlari (masalan, ijara, kredit foizi) bor, lekin ular miqdorga bog`liq emas. Shuning uchun qisqa muddatda firma quyidagi holatlarda bo`lishi mumkin:

- Ijobiy iqtisodiy foyda ($P > ATC$)
- Nol iqtisodiy foyda ($P = ATC$)
- Zarar ($P < ATC$), lekin agar $P \geq AVC$ bo`lsa, ishlab chiqarishni davom ettiradi.

7. Raqobat bozori. Ko'p sonli kichik firmalar, bir xil mahsulot, erkin kirish-chiqish, narx qabul qiluvchi (price taker) firmalar. Firma uchun talab egri chizig'i – to'g'ri gorizontal chiziq ($P = MR = AR$). Bozor narxi bozor talabi va taklifi kesishmasida aniqlanadi.

8. Firma taklifi (qisqa muddatda) Mukammal raqobatdagi firma taklif egri chizig'i – bu MC egri chizig'ining AVC dan yuqori qismi. Ya'ni firma taklifi: $S = MC$ ($MC \geq AVC$) Agar narx AVC dan past bo'lsa $\rightarrow$ taklif = 0 (firma yopiladi).

9. Monopolistik raqobat. Ko'p firmalar, farqlangan mahsulot, erkin kirish-chiqish. Talab egri chizig'i chapga pastga egilgan ($D < P$). Qisqa muddatda $MR = MC$ qoidasi ishlaydi, lekin MR talab chizig'idan pastda joylashadi. Foyda bo'lishi yoki zarar bo'lishi mumkin.

10. Oligopoliya bozori. Bir necha yirik firma (2-10 ta), mahsulot bir xil yoki farqlangan, o'zaro bog'liqlik yuqori. Foydani maksimallashtirish $MR = MC$ bo'lsa ham, firma raqiblarning reaksiyasini hisobga oladi (Kurmo model, Bertran, Shtakelberg, kartel). Eng mashhur model – Kurmo muvozanati.

11. Mukammal raqobat. Eng ideal bozor shakli. Firma narxni qabul qiladi ($P = MR$). Qisqa muddatda ijobiy foyda bo'lishi mumkin $\rightarrow$ uzoq muddatda yangi firmalar kiradi $\rightarrow$ foyda nolga tushadi ($P = \min ATC$). Uzoq muddatda taklif egri chizig'i – gorizontal chiziq.

12. Narx va ishlab chiqarish hajmi .Mukammal raqobatda:

- Agar $P > ATC \rightarrow$ super foyda
- Agar $ATC > P > AVC \rightarrow$ zarar, lekin ishlab chiqarish davom etadi
- Agar $P < AVC \rightarrow$ firma yopiladi (shutdown point). Ishlab chiqarish hajmi har doim $MR = MC$ kesishmasida aniqlanadi.

13. Marjinal daromad $MR = MC$. Bu foydani maksimallashtirishning oltin qoidasi. Mukammal raqobatda: $MR = P$ Monopoliya va monopolistik raqobatda: $MR < P$ Oligopoliyada ham shu qoida ishlaydi, lekin raqiblar reaksiyasi hisobga olinadi.

14. Firma muvozanati qisqa muddatda. Firma muvozanati ikki shart bilan aniqlanadi:

1) $MR = MC$ (foyda maksimal)

2) MC egri chizig'i yuqoriga ko'tarilayotgan bo'lishi kerak (ikkinchi tartib sharti).

Grafikda: MC va MR kesishadi → shu nuqtadan vertikal chiziq tushiramiz → talab chizig'idan narx va miqdor aniqlanadi.

Xulosa .

Raqobatli (mukammal raqobat) bozorda firma narxni qabul qiluvchi (price taker) bo'lib, $P = MR = AR$ tengligi mavjud. Firma qisqa muddatda foydani maksimallashtirish uchun har doim $MR = MC$ qoidasiga amal qiladi va ishlab chiqarish hajmini shu nuqtada tanlaydi. Qisqa muddatdagi taklif egri chizig'i MC egri chizig'ining AVC dan yuqori qismidir. Narx ATC dan yuqori bo'lsa – ijobiy foyda, ATC va AVC oralig'ida bo'lsa – zarar bilan ishlash davom etadi, AVC dan past bo'lsa – firma vaqtincha yopiladi (shutdown rule). Uzoq muddatda erkin kirish-chiqish tufayli iqtisodiy foyda nolga teng bo'ladi ($P = \min ATC$). Shu tariqa, mukammal raqobat bozori resurslarni eng samarali taqsimlaydigan va iste'molchilar uchun eng past narxni ta'minlaydigan bozor shakli hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar .

1. Pindyck S. Robert, Daniel I. Rubinfeld. Microeconomics. Global Edition. Pearson Education Limited, 2018. P. 787.

2. Campbell R. McConnel, Stanley L. Brue, Sean M. Flynn. Microeconomics: Principles, Problems and Policies. -19 th ed. – New York. The McGraw-Hill Companies, Inc., 2015. P. 604.
3. Андреу Мас-Колелл и др. Микроэкономическая теория. Учебник. – М.: Дело и Сервис, 2016. - 630 с.
4. grok.ai
5. wikipediya.com